

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на Петър Иванов Наков

Етични дилеми в края на живота. Проблемът с евтаназията и асистираното самоубийство

за присъждане на образователната и научна степен „доктор по философия”

Дисертационният труд се състои от увод, три глави, заключение, библиография и приложения с общ обем 150 страници. В библиографията са посочени 93 заглавия, от които 57 на български и 36 на английски, както и 12 интернет страници. Приети за публикуване са 4 статии по темата на дисертацията. Трудът е обсъден и допуснат до защита от катедра „Логика, етика и естетика” при СУ „Св. Климент Охридски”.

Проблемите за смъртта, умирането и самоубийството имат многовековна философска, етическа, теологическа, литературна традиция. Проблемът за евтаназията е сравнително нов, но пък интензивно и широко застъпен в биоетическия дебат. Основните му същностни измерения вече многократно са поставяни на анализ, разглеждани са аргументи „за” и „против”, представени са различни интерпретации. В контекста на този дебат е трудно да се намери „ниша”, която в една или друга степен и в едно или друго отношение да не е била „преровена” в търсене на нови аргументи и решения. В този смисъл изборът на темата е предизвикателство, рискуващо да преразкаже със „свои думи” казаното от други. Затова дори леко изместеният от основното русло на дебата акцент, предлагащ нов аргументиран прочит, може да има приносен характер. Очевидно проучвайки литературата по темата, дисертантът трезво е преценил, че възможности за принос могат да бъдат потърсени чрез „повторното изследване на традиционните материали чрез нови техники или от нова гледна точка” – критико-диалектическият метод, за да се изяснят основанията за противоречивите становища по тях. (с.6 от автореферата).

Темата на труда обхваща етичните проблеми, възникващи при използването на медицински процедури по евтаназия и асистирано самоубийство, което изисква

предварително да се очертае „дистинкцията между активна и пасивна евтаназия и как тя определя моралния характер на процедурата”(с.5).

Формулираната от дисертанта цел на разработката е „да се опише и представи връзката между ценността на човешкия живот като етически идеал и моралният контекст и допустимост на евтаназията(с.5), за да се даде отговор на въпроса: „можем ли да съхраним традиционната идея за ценността на човешкия живот и едновременно с това да приемем моралното оправдание на евтаназията в някои случаи?”(с. 5).

Хипотезата на дисертационния труд е: „евтаназията и самоубийството представляват автономен акт на човека – последен акт на себеутвърждаване, посредством него личността се опитва да съхрани собствената си ценност (достойнство) като човешко същество”(с. 5).

В първа глава „Същност на евтаназията и асистирания самоубийство” е проследено накратко историко-теоретичното развитие на проблема в лицето на видни представители на философската и етическа мисъл, направени са теоретични уточнения за същността на тези две явления, посочени са различията между тях, анализирани са моралните аргументи „за” и „против”.

Още тук, на базата на обсъжданите от древността насам етични измерения на проблема, П. Наков фиксира една от основните етични дилеми на евтаназията, която в биоетиката е известна като дилемата “killing or letting die” и която маркира моралната дистинкция между активна и пасивна евтаназия. Приведени са различни схващания за съдържанието на пасивната и активната, за доброволната и недоброволната евтаназия, което е свидетелство за старанието на дисертанта да обхване всички възможни гледни точки за характера на изследвания феномен. С теоретична безпристрастност са анализирани прагматичните основания на двете части на тази дилема, като е обърнато специално внимание на моралната допустимост и оправданост на евтаназията за запазване достойнството на човека при наличието на болка и страдание. По нататък в дисертационния труд авторът многократно се връща към този въпрос, разглеждайки го в различни контексти чрез съпоставяне и анализ на гледищата на най-представителните за биоетиката като цяло и за конкретната проблематика съвременни автори.

Още тук е регистрирана и връзката между свободата на волята, която в биоетиката терминологично е означена като „автономия”, и избора на доброволно самоубийство. Специално е подчертан медицинският характер на процедурата, която прави от убийството при мъчително страдание и автономен избор на пациента „mercy killing”.

Авторът се придържа към широко споделяната от биоетиците теза, че процедурата по евтаназия не е морално неутрална, тъй като засяга както пациента, така и взаимоотношението му с неговите близки и с асистиращия процедурата лекар. Разглеждайки двете основни позиции относно моралната допустимост на евтаназията в различните ѝ разновидности, той констатира един често пренебрегван факт - различните автори използват различни дефиниции на понятието, което стои зад всеки аргумент „за” или „против”, но не е направил опит да открие точното им съдържание. Накратко са изложени аргументите „за” – святостта на живота, клина (специфична разновидност на аргумента за наклонената плоскост, но не намирам превода подходящ), вероятната злоупотреба, погрешната диагноза и ново лечение, както и аргументите „против” – индивидуалната свобода, човешкото достойнство, ограничаването на страданието. Вижда се, че и при тази процедура се използват основните биоетически аргументи, макар и в модифициран вид.

Във втора глава „Приложение на морални принципи, правила и ценности към евтаназията” се търсят отговори на въпросите за приложимостта на общите морални принципи и ценности към процеса на евтаназия и неговата допустимост. Разгледани са основните позиции по въпроса – деонтологичната (в лицето на юдео-християнската традиция и Кантовата етика), екзистенциалистката – Ж.-П. Сартр, и утилитаристката. Първата аргументация е прекалено експлоатирана в биоетическия дебат относно моралната допустимост на всяко посегателство върху човешкия живот, неговата святост, достойнство, автономия. По подобен начин стои и въпросът с третата позиция – утилитаристката, която разглежда моралността на едно действие от гледна точка на неговите резултати – ползата, намаляването на страданието и увеличаването на щастието. По-голям интерес в конкретния случай представлява екзистенциалистката позиция, която не е приоритетна за биоетиката и към която П. Наков явно има предпочитание. И по-специално към някои основни тези на Ж.-П.

Сартр – за връзката между човешката екзистенция и самоубийството, за свободата като основа на човешкото съществуване, чрез която човекът се самоутвърждава, дори самолишавайки се посредством самоубийството от себе си. Около 25 страници от дисертационния труд са отделени на екзистенциализма в лицето на Сартр, но главно като цитирания или преразказ, в повечето случаи с няколко въвеждащи, заключаващи или коментиращи изречения. Анализът на евтаназията чрез екзистенциалистката концепция за самоубийството би бил едно добро продължение на работата на П. Наков по темата.

Доколкото евтаназията по дефиниция предполага свободно волеизлияние на пациента, принципът за автономията закономерно се използва при подкрепата или отхвърлянето ѝ. В дисертационния труд е направен опит да се демонстрира употребата на този принцип с противоположна насоченост – както за, така и против, на базата на две схващания – на Маргарет Батин и Даниел Калахан. Прави впечатление обаче, че и в двете схващания автономията не е използвана самостоятелно като аргумент, а е обвързана с други принципи и правила – милостта и справедливостта (М. Батин), отговорността на лекаря и най-добрия интерес на пациента (Д. Калахан). Така, опитвайки се да докаже приложимостта на основния етичен принцип за автономията към оценката на моралната допустимост на евтаназията, П. Наков косвено показва трудността моралната допустимост или недопустимост на една процедура да се основава само на един принцип, независимо от неговата универсалност.

След анализ на множество схващания и кузуси дисертантът, позовавайки се на Джеймс Рейчълс, подкрепя позицията, която проблематизира традиционното разбиране за евтаназията като неетична медицинска практика - активната евтаназия е морално допустима на основата на най-добрия интерес на всички – на пациента, близките му, медицинските работници, лекарите. Висящ обаче остава въпросът: а кой е най-добрият интерес на всички? „Всички” предполага общ интерес – възможно ли е да бъде намерен той в една толкова проблематична, включваща разнопосчни интереси процедура?

В трета глава „Дилемата на евтаназията: моралното различие между активна и пасивна евтаназия”, проследявайки хода на дебата относно моралното разграничение

между активна и пасивна евтаназия, авторът се стреми да установи по какъв начин то влияе върху характера на самата процедура. Откроява двете основни позиции – моралното различие е значимо и необходимо и моралното различие не е нито значимо, нито необходимо – като посочва моралните следствия от признаването или отричането на това разграничение между двата вида евтаназия. Противопоставянето на различни гледни точки на привърженици и отрицатели на моралната значимост на тази дистинкция дава възможност на дисертанта да покаже чрез конкретни казуси какви са практическите следствия от приемането или отхвърлянето ѝ. Неговият основен извод е, че „позицията, която приема моралното различие между активна и пасивна евтаназия, постановява морална отговорност за *действието*, не за *намерението*, отговорност за *извършване* (действието), не за *пропускане*.” (с.89-90).

Много дискутиран в биоетиката е въпросът за моралната отговорност при евтаназията. П. Након разделя въпроса за отговорността на два подпроблема – отговорността на процедурата и отговорността на професионалистите – пред кого и за какво носят отговорност те. Открити са двете основни гледни точки – сциентистка (процедурата е морално неутрална) и ценностна (процедурата не е морално неутрална), които се отнасят не само към евтаназията, а към всички медицински и биотехнологични техники и процедури.

Въпросите дали, кога, пред кого и за какво трябва да носят отговорност специалистите, осъществяващи евтаназия, са въпроси на медицинската етика, на Хипократовата клетка и професионалния морал на лекарите. Те са специфицирани от дисертанта по отношение на една конкретна процедура и пак чрез анализ на казуси са показани конкретните им проявления. Анализирани са конфликтът между лекарска етика и права на пациента, индивидуално и общо благо, право на живот и право на свободен избор.

Прави впечатление, че в цялото изложение концепциите са оставени на взаимната им критика, дисертантът не участва със собствена в дебата, а го регистрира и наблюдава, извличайки аргументи в полза на тезата си чрез сблъсъка на чужди позиции.

Накрая П. Наков прави няколко заключения в подкрепа на основната теза на дисертационния труд:

- етическият идеал за ценността на човешкия живот може да се примири или съгласува с моралното оправдание на евтаназията в някои случаи;
- процедурите по евтаназия и асистирано самоубийство не влизат непременно в конфликт с традиционния възглед за ценността на човека и неговия живот;
- сблъсъкът е по-скоро със забраната за отнемане на човешки живот, която се основава върху ценността на живота;
- евтаназията, самоубийството и асистираното самоубийство могат да бъдат морално оправдани и въпреки това да се запази вярата в ценността на живота(с.131-132).

Тези заключения в стил „и вълкът сит, и агнето цяло”, целящи примиряване на деонтологичната и утилитаристката гледна точка, са трудно защитими теоретично, поради същностното различие между тях, както и поради факта, че най-трудно защитими са компромисните позиции, независимо от техните значими практически основания. Като всеки опит за компромис обаче те със сигурност провокират продължаване на дебата.

Основната ми критика към дисертационния труд се отнася до необходимостта от отделена в самостоятелен параграф последователна и предшестваща направените изводи аргументация в защита на авторската теза.

Заключение

Дисертационният труд удовлетворява изискванията за получаване на образователната и научна степен „доктор по философия”:

- има ясно формулирани цели и задачи;
- схващанията по проблема са анализирани с оглед на основните цели и задачи;
- тезата е защитена на базата на най-представителните теоретични изследвания и на реалната практика, представена чрез казуси ;
- последователно е приложен избраният от дисертанта метод за анализ;
- открити са основните морални дилеми при различните видове евтаназия;
- справката за приносите отразява адекватно постиженията на труда.

Нямам конфликт на интереси по отношение на автора и текста на дисертацията.

Препоръчвам на уважаемото научно жури да присъди на Петър Иванов Наков научната и образователна степен „доктор” в професионално направление 2.3. Философия (Етика).

18.09.2014

София

Рецензент:

доц. д-р по философия Станка Христова